

Na periferiji duha

Fran Albrecht

I.

Pogosto me je že mučila misel o tem — in z menoj prejkone še marsikoga, — zakaj je dandanes slovensko javno življenje tako nerazgibano in zamočvirjeno, tako provincialno omejeno, tako ozko in nesvobodno, tako silno razcepljeno in neenotno. Ali je to res samo posledica tisočletnega narodnega suženjstva, ki ga Slovencem tako radi očitajo razni domači in tuji pismouki, kakor da je to „tisočletno suženjstvo“ eden izmed naglavnih slovenskih grehov za vse večne čase, in to vzlic temu, da je ta narod vztrajal v tem suženjstvu tisoč let zdrav in svež in se navsezadnje vendarle prebil do neke vsaj delne samostojnosti? Je to res samo posledica maloštevilnosti in plod vzgoje? Je to res samo nujen izraz nacionalne razkosanosti, ki jo je slovenstvo utrpelo po vojni? Ali je končno res prokletstvo malih narodov to, da rode same majhne ljudi, same polljudi, polovičarske, nesvobodne in nemožate, maloznačajne in maloodporne, malo-verne in malozavedne duhove? Pa vendar so bili Slovencem že dani Trubarji in Prešerni, Levstiki in Cankarji, ki so nesporno potrdilo življenjskih sil, notranje svobodoljubnosti, globine in razsežnosti svojega naroda!

V čem torej danes ta neizmerna duhovna oskudnost in proletarizacija slovenstva, prav danes po tej vojni, katere konec je za slovenski narod vendarle pomenil tudi vstajenje, oprostitev od tradicionalnega narodnega tlačanstva, dobo plamenečih gesel o pravicah samoodločanja, čas, v katerega smo vsi vérovali s tako trdovratnostjo in vztrajnostjo? Čas, ko bi moral v nas vseh plati okriljeni duh prevrata, nacionalnega in socialnega, ko bi moral genij svobode predramiti v nas vse prave in resnično svobodnjaške duhove, vse graditelje in rušitelje, zidarje in klicarje v živo in tvorno akcijo — pa se plazi po tleh kakor črv, ves sluzast, razmehčan, brezhrbteničen? Kaj je temu vzrok?

Miroslav Krleža mi je nekoč dejal, v čem vidi on tragiko južnoslovenskih narodov, nevarnost za tvorno, v živo bodočnost usmerjeno sožitje. V tem, je dejal, da ti narodi v petnajstletni dobi svojega skupnega življenja niso dali iz sebe niti ene resnične glave, niti enega superiornega duha, ki bi ga bilo moči postaviti ob bok velikim in nadpovprečnim sodobnim evropskim duhovom. No, dasi tudi današnja Evropa in Amerika ne premoreta veliko resnično vodilnih duhov, je za male doraščajoče narode pomanjkanje osrednjih nadpovprečnih osebnosti lahko usodne važnosti za njih življenjski obstoj. Za narod vsaj, kakršen smo Slovenci, utegne biti trajen nedostatek takih močnih osrednjih sil naravnost katastrofalen.

Posledice se že kažejo in se čutijo, so že daleč vidne slehernemu motrilcu. Kdo govori danes v imenu slovenstva, kdo mu hoče dajati smer,

ukazovati pot? Množica. Pa kakšna množica? Ali slovenski kmet, slovenski delavec? Slovenski kmet molči, slovenski delavec nima besede. Sodobnemu slovenstvu hoče dajati smer in pot neka tenka, nezdrava, odmirajoča plast naroda, neka duhovno, nacionalno in socialno periferna množica, množica slovenskega malomeščanstva.

Slovenski malomeščan — to je tip zase, tip, ki se v mnogočem še groteskneje loči od svojega mednarodnega sobrata. Ivan Cankar ga je z jarkimi in jarkimi barvami opisal kot „filistra“ in „rodoljuba“. Ta „rodoljub“ pa je odtlej — vsaj na zunaj — preživel neko evolucijo; zato si je treba začrtati njegov današnji duševni prerez ter s tem opozoriti nanj.

II.

Kakšen je notranji obraz današnjega slovenskega „rodoljuba“?

Njegova glavna poteza je perifernost. Kot izrazito netvoren, po svojem družabnem položaju malo produktiven, notranje mlačen in nerazvnet, kalen in neprečiščen človek — skratka, kot sredobežen duh se instinktivno boji in nagonsko mrzi sredino, ki je vroča in vsa razpaljena, v neprestanem vretju in trenju, razžarjena in v globine snujoča. Zato nezavedno išče poti k obodu, na periferijo, kjer je življenje nekoncentrirano, lagodno razpuščeno, motno in široko. Ne intenziven, temveč ekstenziven duh.

Idejno je njegova osnovna lastnost zmernost. On je zmerno svobodomiselen in zmerno napreden, pa tudi zmerno veren in zmerno reakcionaren, v svojem zadnjem dnu pa je indiferenten, kolikor se nasprotna ideja direktno ne dotika njegove osebe in njegovih gmotnih koristi.

Po vsej svoji naravi je izrazit egocentrik. Manjša žrtev mu v skladu z njegovim temperamentom in srčnim nagnjenjem ni tuja, za večjo žrtev pa — kakor za vse, kar je res visokega in heroičnega — mu nedostaja poguma in moči. Postavite ga pred važna in odločilna vprašanja vesti; zatajil jo bo, če bo kazalo, da bo njegova gmotna korist preobčutno trpela. Še nedavno smo doživeli tako vseobčo zatajitev človeške vesti.

Čut lastne odgovornosti v njem je neznatno razvit; če je mogoče, se ji rajše ogne, kakor pa da bi jo možato prevzel nase. Iz te pomanjkljivosti lastne odgovornosti in pretirano razvitega čuta sebičnosti, nezmožne velike žrtve, izhaja nadalje tudi njegov nedostatni čut za občo korist. Čut za občo korist je njegovi neprebujeni egotistični naravi nekaj skorajda nedostopnega, nekaj preabstraktnega, da bi ga mogel kdaj globoko in resnično doživeti in dotrpeti v sebi. Zato se mu tudi velike socialne borbe in gibanja, ki jih vodijo aktivni daljnjevidnejši duhovi, upirajo in so mu v bistvu nerazumljiva.

Ves njegov etos je zmes neke egoistične in utilitaristične psevdosocialnosti, ki izvira iz zavesti lastne notranje nemoči, lastne manjvrednosti in pa iz bojazni. Njegovo dejanje in ravnanje vodi strah pred kaznijo, ne pa njegov notranji npravstveni imperativ.

Najlažje dostopen je še nekim nacionalističnim težnjam; toda tudi njegov nacionalizem je kakor njegov etos ohlapen, omahljiv, nepremočrten in ni prežet z globokim, nesebične požrtvovalnosti zmožnim čuvstvom. Če bi bil sin velikega naroda, bi bil povečini šovinst in imperijalist, ker je sin siromašnega ljudstva, pa je prav tako pretirano nebogljen, plah, maloveren in malodušen, vidleč pred seboj zgolj število in gmotno nemoč svojemu rodu. Zato po instinktu vseh nesamostojnih, notranje neuravnovešenih slabičev išče opore zunaj, izven sebe, opajajoč in slepeč samega sebe kvečjemu s kakšnimi bobnečimi hejslovanskimi gesli in napitnicami. Zakaj resnično tvorna in pogonska sila njegovega rodu, njene možnosti, kakor tudi njene mejé so mu v bistvu tuje. Dela in osebnosti velikih prednikov njegovega rodu ne živé in ne snujó aktivno v njem. Zato ga njegov nacionalizem ne more ščititi pred reneгатstvom.

V svojem zadnjem bistvu pa vendar točno pozna vso življenjsko nedostatnost, neizdelanost in nedognanost lastne narave. Iz tega poznavanja izvira tudi njegovo najgloblje in najjačje čuvstvo — čuvstvo bojazni in strahu, ki ga spremljata kot njegova večna nemirna drugova. Ali ta njegov nemir ga ne sili k temu, da bi podvomil o samem sebi in se pregledal, se notranje kar najbolj izpopolnil, dodelal in poglobil — zato je moralno veliko prelen, — marveč teži nagonsko po čim večji družbi sebi enakih nesvojskih in neosebnihi duhov in to vzlic temu, da je po svojem socialno-ekonomskem ustroju in položaju malone solipsist. Zato se rad druži in teži v čredo ter mrzi samoto prav tako, kakor mrzi nemir — element vsake prave tvornosti.

Tako je on najvnetejši in najzvestejši pristaš — seveda, do koder pač segata njegova vnema in zvestoba — svoje politične stranke. Stranka mu je vera in bog. Vanjo veruje, nanjo prisega, pa naj se zgodi kakorkoli. Če velí stranka, da je črno, kar se zdi njemu belo, je to neovržno črno. „Zdi se sicer na prvi pogled, da je belo, a je vendarle črno, pa še kako črno!“ to globokoumno modrost „naših zavednih somišljenikov“ čitamo zlasti danes ta dan kaj pogosto.

Komur je stranka bog, mu je seveda politični časnik evangelij. Časopis je njegov kulturni davek. Knjig in drugih listov, ki jih nemara še kupuje, ne iz notranje potrebe, temveč iz vsiljene mu kulturne dolžnosti — njegov odnos do kulture in posebno še do umetnosti je prav tako mlačen in neiskren, kakor odnos do vseh drugih nerazumljivih mu duhovnih gibanj in vrednot — ne bere in ne potrebuje in ne razume njih potrebe. Pač pa bere in potrebuje, čísla in razume „svoj“ list. In čimbolj gôdi ta list njegovim potrebam in streže njegovi miselnosti, tem odločneje prisega on nanj, tem ožje ga priklepa list nase. Saj on ne zahteva od lista, da mu podajaj resnico, kakor jo je nemara sam v prvem občutju spoznal za objektivno, temveč želi v njem najti samo potrdilo samega sebe, svojih instinktov, svojih

socialnih in življenjskih interesov. In čim bolj bobneča in zavaljena je fraza, ki mu jo nudi list za „sveto resnico“, tem neposredneje in živeje učinkuje nanj. Tako ga je, notranje nerazsodnega in nesamostojnega, zlahka podlegajočega zunanjemu videzu in močnejšemu zunanjemu vplivu, moči razbesniti in razjariti, naščuvati in nahujskati do neverjetne mere. Vendar pa za dolgo časa ni zmožen močnih čustvenih eksaltacij in pozabi zato v svoji dobrodušnosti — zlasti, če zaveje veter z druge strani — kaj kmalu svoje „sveto ogorčenje“. Kajti on ljubi mir in spravo — kompromis, — on ljubi lagodnost in spokojnost.

III.

Čas pa, v katerem živimo danes, je poln podtalnih nemirov, rezke nespravljalivosti in usodnih potresnih sunkov, glasnih in očitnih znanikov novega snovanja in novega oblikovanja sveta. Ta čas se s svojim jedkim dihom dotika razkrajajoč tudi že duš sodobnega evropskega meščana in malomeščana. Nemškega meščana je njegov „vodja“ Hitler s svojimi imperijalističnimi in šovinističnimi gesli, spretno prikrojenimi pritlični miselnosti sodobnega malomeščanstva, ter s svojimi primitivno-utilitarnimi frazami, razburkal do dna. In najsi ta gesla danes že odpovedujejo, ker niso usmerjena za bodočnost, in je „veliko gibanje“ v razkroju, je v nemškem meščanu vendarle ostal nemir, ki ga ne bo več zapustil.

Tudi dobrodušnega, samozadovoljnega slovenskega malomeščana že obliva zona pred sodobnostjo in njenimi težkimi nemiri. Tudi vanj posega že z neizprosno oblastnostjo zahteva časa, da mora nekje stati, se nekje zasidrati, opredeliti, globlje poseči vase. Tudi vanj že sega dvom, nezadovoljstvo. Njegov socialni položaj se mu s sumljivo naglico izpodmika pod nogami na levo, k proletarijatu...

Danes pa je ta periferni duh, ta nerazgibana socialna plast še tista, ki hoče dajati smer slovenskemu narodu, določati mu njegovo usodo, mu biti glasnica in besednica. Ali pa more biti plast s tako labilno duševno strukturo, kakor smo jo očrtali z bežnimi potezami zgoraj — tip v posameznih odtenkih pač variira, osnovne poteze pa so mu kolektivno lastne — prava in resnična, smerodavna voditeljica svojemu narodu? Ali more, sama neodločna, vsak trenutek pripravljena za kompromis, nezavedna, neprebujena in neprečiščena, ukrepati o njegovih najbistvenejših in najosnovnejših življenjskih vprašanjih?

Zakaj ne varajmo se: naše vladajoče javno življenje, kulturno in socialno, zlasti pa še politično, stoji danes pod mučnim in zadušnim vplivom te inertne množice. Takozvani voditelji so samo verni tolmači njenih teženj in njene miselnosti, ne pa njeni dejanski vodniki. Dejanski vodnik sodobnega slovenskega javnega življenja je brezimna množica slovenskega malomeščanstva. Sama brezidejna, ne more roditi iz sebe voditelja široke, smelega vsenarodne ideje. Sama brez čvrstih etičnih osnov, ne more dati narodu

res nesebičnega, neprilagodljivega, velike, zadnje žrtve zmožnega voditelja. Sama nestalna in omahljiva, ne more postaviti zase in za svoje ljudstvo budnega in bistriga, neizprosno premočrtnega, v bodočnost usmerjenega krmilarja. Sama stoječa zmeraj na periferiji vsega tvornega in resničnega snovanja in dogajanja, ne more nikdar spočeti iz sebe osrednjega duha svojemu narodu.

Zato stoji danes, po petnajstih letih, barometer našega javnega življenja tako nizko kakor še nikoli. Dospeli smo na periferijo. Na periferijo vsega duhovnega, kulturnega in socialnega življenja. Odtod je samo še ena pot: pot v razkroj.

Zatorej je treba okreniti smer. Nujno in brezobzirno je treba izločiti iz slovenske javnosti vsako periferno miselnost, treba je iskati pota nazaj v živo osrčje svojega naroda, v tlečo in edino tvorno osredje sodobne stvarnosti.

Obisk pri Dominkovih

Miško Kranjec

Ta vas je komaj uro hoda od nas. Vmes so polja in naposled gozdovi; močviren svet je tu. Cesta teče na oni strani vasi. Tod sem menda samo dvakrat šel mimo, ljudje so mi bili pa docela neznani. Dobro jih pozna pa moj starejši brat, ki sem z njim nedavno hodil tod. Bil je nekoč muzikant in je često zašel sem. Vedel mi je celo mnogo zanimivega povedati o teh ljudeh, ki živijo še prav tako kakor pred dvajsetimi leti. Niti malo se ni čas medtem primaknil bliže. In ker je imel pri nekih Dominkovih opravke (dve parceli drv je kupil od njih in šel plačevati), sem napravil k njim kratek izlet.

Bil je lep zimski dan, sneg skoraj do kolena, drevje polno ledenih rož zaradi srena, ki je padal zadnje dni. Ob zimskih dneh leži rada megla nad pokrajino. Vendar ni strupena, temveč bolj za okras pokrajini: že itak ravni svet utone v njej. Sveta ni slutiti, pač pa se zdi, da se polja vlečejo nekam v neskončnost. Obrisi gozdov so rahlo naznačeni. Tu ni nikake konkretnosti, nikake zaokroženosti, kar izpopolnjuje še molk, ki ga motijo morda le rahli udarci sekir v gozdu. Poti so redke in zaupati je samo onim, ki so po snegu izhojene.

Tu je samo deset hiš, kos vasi, prav odtrgane od glavnega dela. Sem menda redko kdo zaide, kar sem sklepal po otrokih, ki so tu in tam privreli od nekod, bosí v snegu, z velikimi kapami ali rutami na glavi, slabo oblečeni; dolge sveče so jim visele izpod nosa, ki jih niso pozabili zdaj pa zdaj obrisati, seve z jezikom. Prvih šest hiš je revnih ali vsaj takih,